

ЗА ПРЕВОДИМОСТТА НА ИДЕИТЕ
 („МИТЪТ ЗА ОДИСЕИ“ от ТОНЧО
 ЖЕЧЕВ. С., БП, 1986 г.)

Новата книга на Тончо Жечев „Митът за Одисей“ изглежда добре определена като поредица от есета, като свободно слово без теоретична претенция. И все пак какъв е характерът на тези есета, дали само абстрактно-моралистичен и философски като на „Митът за Сизиф“ на Камю, вдъхновил негативно „Митът за Одисей“? При настоящето на автора, че на литературата се гледа сериозно само когато животът не се отделя от нея, читателят с право се пита да не би именно във формата на подобни есета да се решават по-сериозно някои литературнотеоретически задачи. Ако съвременният литературоведски труд гледа на литературата специализирано, а литературата никога не е само нещо в себе си, а винаги и отношение към друго, което не е литература, ясно е, че при размитите очертания на това друго, наричано за улеснение живот, тъкмо своето важно есе постига по-съответно тази скрита страна на литературата. А от това следва, че като допълва със своя свободен език строгите и често стерилни жестове на обичайното литературно изследване, есето може да свърши добра работа на литературоведа.

Несъмнено поредицата есеистични скици в новата книга на Тончо Жечев поема и литературоведски значения, щом като проблемът е да се погледне на литературата нелитературно, в отношение да се прехвърли мост между нашето и чуждото, между личния опит на пиещия и света на културата, между настоящето и миналото, мост, за каквото служи най-добре самата литература. Тъй че и без заявена теоретична претенция „Митът за Одисей“ няма как да не бъде с теоретични последици. На теорията принадлежи и крайтеоретичното слово, което я пазят от склерозирание.

Четейки „Митът за Одисей“, осъзнавам, че съм останал незасегнат от „Одисей“, независимо че толкова години работя професионално с Омировата поема. Същевременно се замислям за засягането. Питам се какво от античната литература е усвоено у нас в България. В последните двадесет години натрупахме толкова преводи. Как въздействуват и

дали са преведени добре? Сложен въпрос, а и процес, в който решаваща дума има взаимодействието между таланта на преводачите и засегнатостта на изискващата читателска публика. Под засягане разбирам нещо широко — най-вече личното усвояване на идеи, за каквито нямаме пример в новата книга на Тончо Жечев. Между другото нейният сега действащ Одисей изпробва приложимостта на античния. Защото от една гледна точка „Митът за Одисей“ продължава да е свързан с Омировата „Одисей“. Той я превежда идейно, осигурява и днешно българско битие, а оттук ни прави по-взискателни към езиковия превод на древната поема. Нищо чудно да стане необходимо да бъде преведена отново, по-адекватно и същевременно по-български.

Междата между науката и ненауката, които с еднакво право тълкуват „Одисей“, не може да бъде отчетлива, защото не е отчетлива границата между автентичните значения на поемата и безбройните осъвременяващи разбирания, които продължават нейното битие. Така или иначе животът на литературната творба се определя от необходимостта тя да се пренесе в света на простите идеи. Оттук и свеждането на творбата до герой, до разбираем човешки образ. В устното човешко общуване „Одисей“ е по-лесно приложима като Одисей. Но това прилагане има граница. В хода на фолклорното си ползуване образът се изтъква като монета и от възел на идеи се превръща в средство за означаване на изразима и по друг начин абстракция. Който желае да общува с по-сложен Одисей, трябва да се обърне към литературния текст, да отвори Омировата „Одисей“ или да създаде нова творба. Така затворено между границите на елементарното твърдение и сложното художествено изражение, разбирането не престава да живее. Няма значение дали говорим преносно за нечия одисея, дали изследваме научно Омировата поема, дали пишем есе за Одисей, или създаваме съвременен роман като Джойс. Импулсът на тълкуването действа и в четирите случая.

Колко драматични и оперни творби на тази тема след XVI век в Нова Европа — драма на Ханс Сакс, две на Калдерон, по-късно на Понсар и Хауптман. Двадесетият век предпочита роман-

ката форма — Жюно, Джойс, Жироду, Фойхтвангер. В същото време класическата филология произвежда научни тълкувания на Омировата „Одисея“ — „Завръщането на Одисей“ от Виламовиц, „Приключенията на Одисей“ от Райнхарт. И независимо че Джойс не познава книгата на Виламовиц, а немският филолог не иска да знае за експериментите на английския писател, по странен начин „Одисея“ свързва тези две отделени проявления на съвременното тълкуване, които се допълват и всъщност се нуждаят едно от друго. Както и вътре в самата наука тълкуването на филолога Райнхарт се оказва ползотворно поради промяната се в него ненаучни тонове. И аз дължа идеята за земеделското начало в образа на Одисей, развита в моя увод към превода на Омировата „Одисея“ от Георги Батаклиев (НК, 1971 г.), не на класически филолог, а на един есеист (Г. Одицио). За тълкуването не бива да има граници. Затварянето в една форма на изказ означава да се осъди на гибел преводимостта, истинският извор на нови идеи и отношения.

„Митът за Одисей“ на Тончо Жечев се нарежда между тълкуванията на Омировия образ, които не просто го анализират, а го ползват като термин за разбирането на нещо друго. Особено ползуване, отдалечено от оригинала, но точно поради това продължаващо действителното му съществуване. Специално у нас подобен опит да се свърже европейската класика с проблемите на българската култура и със света на лично преживяното е нещо ново. Не зная дали и други ще тръгнат по този път на причастяване на наше и чуждо.

От странно противоречие се гради текстът на Тончо Жечев. Повикът към традицията, към родното и рода, към идиличната естественост на селския бит, към майчиното лоно и простите истини се отключва от толкова неродни образи като Одисей, Дон Кихот и Фауст. Казвам неслучайно, че противоречието гради, защото на всички значителни литературни текстове е съдено да се промъкват между противоречиви твърдения. Иначе не биха възникнали. Така е и в случая — чрез Одисей Тончо Жечев толкова се завръща към едно определено вълнуващо минало, колкото го руши, за да изгради модел за мислимо идеално поведение. Образът на Одисей е термин-мит, добре упражнен да върши подобни свързвания, да освобождава от напреженията на лошата противоречивост в последователността на отдавна изпитаното средство, наречено текст. Тъй че да не забравяме — „Митът за Одисей“ е не само набор от идеи, които могат да се приемат или отричат поотделно, а свързаност преодоляваща в своите преходи

ограничеността на статичните твърдения. За особено то прилагане на Омировата „Одисея“ към проблеми на нашия живот и литература Тончо Жечев е подготвен отдавна. В „Българският Великден“ той вече използва идеята за завръщането и емблемата Одисей. Затова пренесената оттам глава за дядо Славейков („Българският Одисей“) е на мястото си в „Митът за Одисей“. Тя е като мост между двете книги, който издава, че текстът винаги търси контекст.

Бих определил накратко „Митът за Одисей“ като поле за взаимно преводими свързвания. Най-напред на литературни произведения — „Одисея“, „Дон Кихот“, „Фауст“, „Бай Ганьо“, „Изворът на Белоногата“. От една страна, високи творби на световната класика — от друга, емблематични български текстове, силно отворени към нашата действителност и трудно съизмерими с чуждите върхове. Отключващото преживяване на Тончо Жечев е успяло да успореди „Дон Кихот“ и „Бай Ганьо“ и да разкрие най-същественото — че вътрешната диалектика между човешките образи в романа на Сервантес при „Бай Ганьо“ се явява като външно отношение между героя и автора на книгата, една особеност на нашата „нелитературна“, отворена литература, чийто творби са непременно открити към определено значение, а това ще рече към определено прилагане.

В „Митът за Одисей“ са съотнесени не цели литературни произведения, а човешки образи и мотиви, които представят идеи. Защото не литературата, а мировъзприятието чрез литература вълнува Тончо Жечев. Така от Омировата „Одисея“ той е извлякъл идеите за завръщането в родния дом и за затварянето на кръга, за първичността на земеделската уседналост и паметта, които привързва към началото и първообразите, истински ценното в нашия живот. Тези идеи са позиция, настройваща и критично. Тончо-Жечевият Одисей открито осъжда безродния човек на съвременния град, неговото безпаметство и откъснатост от традициите и най-вече неспособността му да обича. Идиличният селски бит, отворен към света на природата и миналото, срещу абстрактния градски живот, потопен в плоското „тук и сега“ — това е опозицията, построена с помощта на Омировия Одисей.

В прислтането на идеи и теми се гради цялото на една есеистична кулурология. Бих нарекъл „Митът за Одисей“ опит върху ценностната система на българската култура. Тончо Жечев търси и географски интуициите на нашата култура в противопоставянето на Балкана и полето, на подвижния планински дух и уседналата сериозност на равнината. Но не самите идеи е редно да об-

съждаме. Идеите никога не са оригинални, нито въздействащи сами по себе си. Те не могат да бъдат полезни или вредни, ако не са преведени на понатия език на чувството.

Според мене в книгата на Тончо Жечев е особено ценна подвижността на идейните нива, възможността стерилният свят на литературните мотиви и образи да се превърне в език за едно родно тълкуване на културата и от литературния анализ и гражданското недоволство да се премине леко към личния спомен. Особено съществено е, че посветен на толкова високи теми, „Митът за Одисей“ търпи говоренето от първо лице. Нито следа от лош обективизъм. Иначе аргумент в светогледната постановка на автора, спомените от детството в тази книга имат стойност и сами по себе си и сигурно са между най-искреното и личното, изказвано досега на български. Това е проблем както за езика, така и за културата — да може да се казва „аз“ естествено. Другият проблем е личното да може да се превежда на езика на високите идеи и обратно. „Митът за Одисей“ е положителен пример и в това отношение. Не ми е известно на български слово с подобна проникателност между нитимното преживяване и света на културата.

Колкото до самия Одисей, жив, топъл и приложен, той естествено е субективен и с потесен обхват от оригиналния в „Одисея“. От Омировия герой Тончо Жечев е избрал тези страни, които отключват неговия опит. Разбира се, има и полезно разминаване. Избраният Одисей вероятно отключва по-различен опит от този, с който разполага авторът. На това разминаване, което ни се случва при всяко разбиране и особено когато проникваме в себе си, дължим шанса да не оставаме затворени в едно твърдо аз. Та Тончо-Жечевият Одисей е приложен и затова намален Одисей. Онзи, другият в Омировата поема, разбира се, е по-богат, защото е в художествен текст и бидейки набор от качества и идеи, в самостоятелния си живот на литературен герой става гъвкава конструкция. Имаме повод да я припомним, а може би тъкмо в контраста с новия Одисей оригиналният още по-ясно ни се явява като последствие от диалектиката на художествения текст.

В оригиналния Одисей идеите не се прозират леко. Уседналият земеделец и подвижният моряк в него са сложно сплетени страни, всяка от които не може без другата, точно тъй, както в многовековния елински живот благодатта на земята и рисковете на морето са две

преплитащи се поприща. И Посейдон носи в себе си същата диалектика. Първоначално той е не морски бог, а символ на земната стихия. Тя именно се сгръди на пътуващия Одисей, противопоставя му се външно онова, което е в него. Затова според Тирезиевото предсказание героят трябва да се помири с Посейдон далече навътре в сушата. Веслото трябва да се превърне във веялна лопата. Проблемът на текста е да съедини и вгради, а не да ограничи и отхвърли. Затова е динамичен и двусмислен Одисей, не само носталгичен земеделец и дръзновен моряк, а и нещо друго — човек изобищо, който добре представя всяка човешка индивидуалност, без да престава да е конкретният обществен човек на онова време, господарят, единствено възможният тогава герой. Основната грижа на Омировата „Одисея“ е да защити неговото благополучие, в което, разбира се, е прислонено благополучието на обикновените люде. Одисей се отдалечава от Итака и се завръща не като всеки човек, а защото е господар и за да бъде изпитано господарството, което освен че е негово, е битие на обикновените други, зависещи от него. Ако наистина ни вълнува идиличното земеделско минало, редно е да забележим, че Омировият Одисей е глава на голям род, че прислонява в силата, ума и богоравността си наравно роднини и слуги. Прислонението към първенеца е важна категория на това световъзприемане. Тя липсва в света на малкото семейство на Тончо Жечев, скрепено от реалната лична емоция. Но, както вече казах, авторът на „Митът за Одисей“ не възстановява определено минало, а строи модел, в който то е преведено на съвременен език.

И тъй, от една страна, автентичният диалектичен Одисей на Омировата „Одисея“ — от друга, новият по-едномерен герой-термин на Тончо Жечев. Споделих своето убеждение, че разликата е наложена от приложеността на втория. Всеки приложен Одисей е заплашен от едномерност. Но сравнението между Санчо Панса и Бай Ганьо, предложено в „Митът за Одисей“, навежда на друга мисъл. Да не би новият Одисей да клони към едномерност не само защото е приложен, а защото е български? Да не би в него да действуват яснотата и избягването на противоречия, сигурните проявления на мярата на нашата култура? Ще завърша своя отзив за новата книга на Тончо Жечев с надеждата, че с общи усилия ще успеем да отговорим на този въпрос по-сложно и неедномерно.

Богдан Богданов